

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Гунда О.О.,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРІОКОНСЕРВАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТІЛА ПОМЕРЛОГО

У правовій теорії та законодавчій системі України відсутнє чітке регулювання суспільних відносин у сфері кріоконсервування анатомічних матеріалів та зберігання тіла померлої особи. Діяльність у зазначених сферах вимагає особливої уваги з боку правової науки та практики з метою забезпечення права на повагу до гідності людини та права на належне ставлення до тіла людини після смерті.

Деякі аспекти зазначеної проблеми висвітлюються у наукових працях вчених-юристів та медиків: І. Азарського, В. Міхальова, В. Круса, Є. Григорович. Проте сьогодні деталізації правового регламентування потребують договірні засоби регулювання цих відносин. У цій статті основна увага зосереджена на правовій природі договорів по кріоконсервації анатомічних матеріалів та договорів зберігання тіла померлої особи, змісті окремих прав та обов'язків сторін цих договорів.

Сучасна медицина активно використовує консервування анатомічних матеріалів як метод збереження протягом тривалого часу життєздатності ізольованих органів і тканин з метою їх подальшого використання для трансплантації. Для консервування тканин використовують методи гіпотермії у рідких або твердих сферах, заморожування. За допомогою цих методів консервують кісткові тканини, шкіру, кістковий мозок, сухожилля, рогилицю, склеру, фасції.¹ Медична наука виділяє консервацію анатомічних матеріалів і для потреб реімплантації (відірваних або відрізнаних кінцівок: пальців, рук, ступнів). Проте зі зрозумілих медичних причин зберігання цих анатомічних об'єктів, як і зберігання окремих органів людини (серце, нирки, легені), є за своїм часом нетривалим і обмежується годинами.

Особливу зацікавленість викликає можливість тривалого зберігання анатомічних матеріалів, у тому числі крові та репродуктивних клітин. Щодо останніх, то правові засади такої діяльності можливо побачити у таких нормативно-правових актах, як "Умови та порядок застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів)", затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 4 лютого 1997 року №24 (далі – Умови) та "Порядок заготівлі і зберігання власної крові та (або) її компонентів, а також крові та (або) її компонентів, одержаних від інших донорів, за особистий рахунок", затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 року № 340 (далі – Порядок). Термін зберігання кріоконсервованої сперми та термін зберігання крові та плазми максимально визначено цими актами не більше 10 років.

Порядок зберігання сперми визначено у розділах 6, 7 Умов. Соломки, що містять сперму, заморожену в програмному охолоджувачі, зберігають в кріобіологічному посуді з рідким азотом

¹ Консервирование органов и тканей // Краткая медицинская энциклопедия. – М.: Сов.энциклопедия, 1989. – Т.1. – С.605

з пронумерованими вкладними касетами. Якщо заморожується сперма одночасно від кількох донорів, то зразки одного донора відокремлюють від іншого. Кожному донору присвоюється код, який заноситься в індивідуальну картку донора, а при штучному заплідненні пацієнтки – в її медичну карту або до картки амбулаторного хворого. Заготівля і зберігання крові здійснюється відповідно до інструктивних документів Міністерства охорони здоров'я України.

Незважаючи на присутність вищезазначених нормативних актів, рівень правового регулювання кріоконсервації анатомічних матеріалів в Україні не відповідає вимогам сьогодення. Ця сфера набуває характеру господарської (підприємницької) діяльності. Зберігання анатомічних матеріалів перетворюється на засіб отримання доходів. Комерціалізація цієї діяльності вимагає більш детального і чіткого правового впливу. Особливо загострюється ця проблема з поширенням ідей створення банків сперми, крові, інших анатомічних об'єктів. У багатьох країнах світу, у тому числі й у Росії, створюються банки сперми, що забезпечують донорські програми і дозволяють зберігати сперму чоловіка, який за певних причин не може особисто з'явитись у медичний заклад у період проведення циклу штучного запліднення або імплантації ембріона, а також сперму чоловіка, який перебуває під впливом шкідливих професійних чинників або бере участь у небезпечних для життя і здоров'я діях.²

Зберігання цих матеріалів набуває самостійної сфери діяльності, хоча вона органічно пов'язана з можливостями репродуктивних методів (штучне запліднення) та переливання крові (трансплантації органів і тканин). Відносини по зберіганню і подальшому використанню об'єктів зберігання включають (можуть включати) різні групи учасників.

Взаємні права і обов'язки суб'єктів цих суспільних відносин найбільш оптимально можливо врегулювати у межах договірної права. Засобом цього може бути договір про кріоконсервацію та зберігання анатомічних матеріалів.

За договором про кріоконсервацію анатомічних матеріалів одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати анатомічні матеріали (клітини, тканини, органи, їх частини або групи органів), які отримані від іншої сторони (донора) і використовувати або передати для використання на вимогу донора для проведення заходів медичного характеру щодо донора або щодо особи, на яку він вкаже.

Цей договір можна розглядати як різновид цивільно-правового договору зберігання. Істотними умовами договору є предмет (анатомічні матеріали), ціна договору, строк договору та особливі умови виконання. Отже, договір кріоконсервації анатомічних матеріалів є реальним, платним, строковим договором. У зв'язку з тим, що зберігач за цим договором – це не тільки суб'єкт (юридична особа) публічного права – спеціалізовані державні установи і заклади, але й суб'єкти підприємницької діяльності, що повинні діяти відповідно до спеціальної ліцензії, отриманої від Міністерства охорони здоров'я України, то такий договір повинен бути за юридичною природою публічним.

Іншою стороною договору є донор. Він повинен мати право вказати порядок здійснення використання анатомічних матеріалів, що зберігаються. У тому числі і порядок використання предмета зберігання у випадках його смерті або у випадках закінчення граничного строку зберігання (наприклад, для крові або сперми – це 10 років). У договорі повинна бути зазначена вартість як зберігання, так і послуг по отриманню анатомічних матеріалів від донора. Мета укладання договору (для чого здійснюється забір і зберігання анатомічних матеріалів) може сторонами як обумовлюватись, так і не зазначатись взагалі. Форма договору – проста письмова.

² Григорович Е.В. Искусственное оплодотворение и имплантация эмбриона человека (семейно-правовой аспект) // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 1999. – С.12

Використання анатомічних матеріалів (особливо це стосується репродуктивних клітин) без дозволу донора не дозволяється. При використанні анатомічних матеріалів не для власних потреб донора, але за його повної інформованої згоди, останній має право на грошове відшкодування.

Положення щодо договору про кріоконсервацію анатомічних матеріалів не повинно розповсюджуватись на випадки зберігання таких анатомічних матеріалів, що об'єктивно не можуть бути використані для трансплантації, переливання, реімплантації, а також у інших медично-лікувальних заходах. Це стосується випадків зберігання окремих частин тіла (голови, мозку), кінцівок, тіла померлої особи в цілому. Зберігання таких об'єктів не має на меті задоволення блага здоров'я жодної особи. Правовий режим цієї діяльності повинен регулюватись окремим цивільно-правовим договором, у якому повинні бути присутні елементи, пов'язані з похоронною справою і з обов'язковим дотриманням вимоги гідного ставлення до тіла покійної особи.

Особа має право укласти договір про зберігання анатомічних матеріалів за життя, щодо власного тіла після смерті. Такий договір можуть укласти і близькі родичі померлого, якщо у волевиявленні такої особи про належне ставлення до її тіла після смерті не висловлена заборона цього. Предметом договору може виступати зберігання як тіла померлої особи в цілому, так і окремих частин тіла (частіше за все це голова або лише мозок особи). Такий договір є платним. З певною відносністю є можливим вести мову про дію цього договору у часі, хоча є допустимими формулювання, пов'язані з вказівкою конкретної дати або події, або формулювання на зразок „гранично допустима можливість”. Платність та тривалість відносин по зберіганню тіла померлої особи у часі вимагає вирішення питання, пов'язаного зі спадкуванням. Сьогодні можна побачити такий принцип врегулювання цих відносин: спадкоємці особи, яка виявила бажання, щоб її тіло після смерті було піддане процедурі обробки з подальшим зберіганням, зобов'язані здійснювати фінансування зберігання тіла спадкодавця.

При визначенні договору зберігання тіла померлої особи можна вести мову не лише про його кріоконсервацію. Принципово щодо тіла померлого можуть бути використані й інші методи, у тому числі і бальзамування.

Суб'єктами, що надають послуги по зберіганню тіл померлих осіб, можуть бути і, швидше за все, будуть комерційні медичні заклади. Хоча за зрозумілих причин така діяльність є господарською за своїм змістом. Яскравим прикладом тут може слугувати досвід США. Там кріонічні послуги поставлені майже на конвеєр. У Інституті кріоніки зберігаються тіла 51 замороженого „пацієнта”, у фірмі “Алькор” – більше 60. Надія на безсмертя оцінюється до 120 тис. доларів. Замороження однієї тільки голови коштує 50 тис. доларів. Гроші можна заплатити у розстрочку, а та сума, яку „пацієнт” не встигає перевести, надходить після його смерті через систему страхування життя.³

Сьогодні діяльність, пов'язана зі зберіганням тіла померлої особи або, як це частіше згадується, „кріоніки”, у вітчизняному законодавстві не регулюється.

Як було зазначено, таке поводження з тілом померлого більшою мірою є елементом права людини на поховання їхнього тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті. Це право визначено у ст.6 Закону України „Про поховання та похоронну справу” від 10 липня 2003 року. Крім того, у випадках такого поводження з тілом померлого повинна враховуватись вимога ст. 298 ЦК України (повага до людини, яка померла). В усякому разі відносини щодо зберігання тіла померлого не повинні суперечити вимогам суспільної моралі.

³ Писаренко Д. „До лучших времен” замороженные // Аргументы и факты в Украине. – 2004. – №4. – С.13

Як наслідок, є виправданим прирівняти до місця поховання як окремого різновиду, крім кладовища, крематорію, колумбарію, також і будівлю організації, що надає послуги по зберіганню тіла померлого. Таке місце поховання можна визнати “тимчасовим місцем поховання”. Зрозуміло, що у випадку закінчення строку дії договору тіло померлого, при відсутності звернень з боку його спадкоємців, повинно бути поховане з дотриманням необхідних заходів та обрядів за рахунок організації, що здійснювала зберігання тіла.

Підсумовуючи, зазначимо таке:

1. Одним із складових елементів особистого немайнового права людини на здоров’я є право на кріоконсервацію анатомічних матеріалів.

2. Найбільш доцільним здійснення цієї діяльності є можливим за допомогою договору про кріоконсервацію анатомічних матеріалів.

3. Одним із складових елементів особистого немайнового права людини на поховання її тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті є право на зберігання тіла після смерті.

